

A M B R U S

Déry Tibor

MENEKÜLÉS TICINUM, A MAI PAVIA FELÉ

373-ban K. u. egy novemberi délután, sötétedés előtt, Ambrus, az aemiliai és liguriai tartományok császári kormányzója hírül vette, hogy Milánó népe püspöknek akarná megválasztani. Auxentius, a régi püspök októberben elhalálozván, a székesegyházban tartott választási gyűlésen a nép — egy gyermek csodálatos jeladására elfeledvén pártviszályait — egyhangúlag Ambrus mellé sorakozott, s elhatározta, hogy a város püspöki trónját bőkezű és igazságos kormányzójának ajánlja fel. Egy küldöttség s nyomában az egész zszibongó választói gyülekezet tüstént el is indult a kormányzói palota felé.

Miközben Milánó zezugos, szűk utcái egyszerre megteltek egy egyetértő méhcsalád örvendező zsongásával, s végig a menet fölött az ablakokba kiaggatott száradó lepedők és ingek — melyek mögött már itt-ott kigyulladtak a kis olajlámpák és faggyúgyertyák — vidáman lengedeztek az esti szélben, fehér galambszárny csattogással kísérve a jókedvű tömeget, a császári kormányzó dolgozószobájában, íróasztala előtt ülve, megdöbbenve hallgatta titkára s írnoka, Timót izgatottan lihegő beszámolóját a székesegyházban lefolyt gyűlésről. A nyitott ablakokon már behallatszottak a mellékutcákból s az árkádok alól kibuggyanó tömeg pajkos üdvkiáltásai, a kormányzói palota előtt dolgozó hatalmas szökőkút pedig lélegzetét visszatartva hirtelen lehalakította köznapi csobogását.

Ambrus, a Treverben, a mai Trierben székelő császári helytartó harmadszülött fia, ez idő szerint 34 éves. Alacsony, vézna természetű, hosszúka koponya ül, arca is, orra is keskeny és hosszú, ajka vastagon kidudorodik; seszínű, ritkás szemöldökei közül pedig a bal, de le-

het, hogy a jobb, valamivel magasabban ível a másiknál, azaz a jobbnál, illetve a balnál, ami kissé csodálkozó kifejezéssel ruházza fel meglehetősen nyugtalan arcát. Bőre világvárosiasan sápadt, elutasítja a napfényt, és ritkás rövid szakálla, bajsa is két szín között habozik, hol szökének tetszik, hol vörhenyesnek. De nagy mélabús szeme a seszínű szemöldök alatt az indulat pillanataiban, úgy mondják, a pokol igen veszélyes vörös visszfényével telik meg.

Szétterpesztett tenyerével az íróasztal lapjának támaszkodik, s gótikus fejét kissé oldalt hajtva figyeli az íróasztal mögött görnyedten álló hórihorgas titkárt, kinek sötét arcát a fújtató mellét hat vastag viaszgyertya fénye metszi ki a terem homályából. Deréktől lefelé az íróasztal elfedi a szegény titkár futástól reszkető, sovány lábát. Testtartása ugyan kissé szolgai, a mentegetődzve széttárt karokkal, az előregörbülő hosszú gerinccel s a verejtékes fényvel sötét homlokán, de köztudomású róla, hogy véleményének s szavának alattomos súlya van gazdájánál, ki e pillanatban gyakorlatilag szinte korlátlan ura Észak-Olaszország két leggazdagabb tartományának.

— Hogy engem akarnának püspökünknek megválasztani? — kiáltja Ambrus magából kikelve. Hatalmasan, sőt édesen zengő hangja, mely feltűnően alacsony természetét meghazudtolva egy egész bazilikát, vagy majdnem egy egészet, be tud tölteni férfias áramával, most még magasabbra száll felháborodásában s rémületében. — Hazudik, titkár úr!

— Uram, sem tolmácsául, sem közvetítőjéül nem szegődtem a gyülekezetnek — feleli a hosszú titkár unalmas, fakó hangján —, pusztán tanúként számolok be az eseményről. Ha uram felindult lelkiállapotában úgy vélné, hogy tanúságom megbízhatatlan, a hamarosan beérkező küldöttség . . .

— Rövidebben! — kiáltja Ambrus, és keskeny gótikus feje megreszket dühében. — Hazudik! Ne düllessze rám a szemét! Rövidebben hazudják!

Milánó ez idő szerint, noha lakossága lélekszámát tekintve kisebb volt Rómánál, a birodalom fővárosánál, kedvező földrajzi helyzeténél fogva mind jelentékenyebb politikai súlyra tett szert; első állomása volt a Rómából Galliába, Spanyolországba, az illyriai tartományokba s Bizáncba vezető elég jó minőségű vagy legalábbis tűrhető utaknak, időleges székhelye a császári kormányzatnak, egyik geopolitikai központja az Ibériai-félszigettől Britanniáig terjedő hatalmas Nyugatrómai Császárságnak. Egy napsütötte s jól öntözhető síkság közepén épült, melynek gyümölcsösei s örökzöld legelői északon a villa alakú, kétágú Como-tóig, délen a kéken habzó Po folyásáig nyújtóztak. Demográfiai felmérések híján ma már sajnos megközelítő pontossággal sem becsülhető fel sem rokonszenves lakosságának lélekszáma s foglalkoztatottsága, sem a környező területek népsűrűsége, éppily kevés adat s emlék maradt a város csodálatos épületeiről. Az egykori cirkuszt, „a nép örömét”, amelyben a lóversenyeket tartották meg, a színházat, az egész városon keresztülhúzó árnyékos árkádot, melyek a járókelőket megvédték nyáron a hőség, télen az északi szelek támadásaitól, a kettős városfalakat, azokon túl a villanegyedek palotáit s mauzóleumait, ma már csak néhány rom idézi buzgó igyekezettel,

de az emberi képzelet számára aránylag sovány eredménnyel. Ambrus püspökké választása idejéből is mindössze két bazilika emlékét őrzi az édes nép szájhagyománya, s maga a püspök is csak három további templomról emlékezik meg hátrahagyott jámbor írásaiban.

— Minthogy féltő volt — folytatja Timót, sötét színű tunikája alatt egy alig észlelhető gúnyos vállrándítással —, hogy a választási gyűlés felhevült légkörében a katolikusok s az arianus eretnekek között véres összetűzésre kerül sor...

Ambrus időközben látszólag megnyugszik, jobban mondva begyakorolt államférfiúi fegyelme erőt vesz indulatain, a rémületen s a nyomában kifakadt féktelen haragon. Megizzadt tenyerét lecsúsztatja az asztalról, s megtörlí szőke vagy vörhenyes szakállába. — Mért nem ül le, tisztelt barátom? — kérdi csöndesen. — Ülve jobban lehet hazudni. Az ember ülő helyzetben, izmait kényelmesen ellazítva szervezete minden erejét képzelete hasznára fordíthatja. Mért nem foglal helyet?

— Uram — mondja Timót, kissé düledt szemét az ablak felé fordítva —, már látni a térre kilépő küldöttséget, mely néhány perc múlva meg fog jelenni uram színe előtt.

— Ön tehát azt állítja — folytatja Ambrus igen sápadtan —, hogy a katolikusok s az arianusok ellentéteiket és gyűlöletüket félrevetve, engem akarnának püspöküknek megválasztani?

— Már meg is választották, uram — mondja Timót.

Aemilia és Liguria kormányzójaként, Ambrus egymaga volt felelős a közrendért tartományaiban, hol mind polgári, mind bűnügyi pörökben első fokon egyedül ítélkezett mértéktartó ízlése szerint; reggelenként kancelláriájának magas székén ülve, meghallgatta az eléje járó pörös felek ocsmányul nyelvelő ügyvédeit, majd assesorai segítségével meghozta aránylag megbízható ítéletét, melyet inokai írásban nyomban át is nyújtottak a mindig elégedetten mosolygó feleknek. Maga ellenőrizte a császári rendeletek végrehajtását, sőt, a bár igazságos, de könnyfakasztó adók behajtását is, a tartományok valamenynyit tisztviselője közvetlen felügyelete alatt állt, s bár félevenként egyszer jelentést tartozott küldeni a mindenkori császári helytartónak, belátása szerint, ha szükségesnek vélte, fölöttese megkerülésével egyenesen a Caesarhoz fordulhatott mind kérelmeivel, mind panaszaival. A közigazgatása alá tartozó területen gyakorlatilag élet-halál ura volt minden római polgárnak, rabszolgáiknak és az ott tartózkodó idegeneknek. Harmincnégy éves volt.

— Uram — mondja Timót szemét lesütve —, tisztelt apjaura, Aurelius Ambrosius csak negyvenéves korára kapta meg első kormányzóságát, de már két évre rá a halhatatlan Caesar kinevezte Gallia helytartójának, kezére adva a legfőbb hatalmat a Pireneusi-félszigettől fel Britanniáig s vissza Korzikáig, Szardíniáig és Szicíliáig. Igaz, hogy élete útján semmilyen váratlanul támadt jámbor népóhajjal nem kellett szembeszállnia.

Ambrus még ki nem hült, izzadt tenyerével újra mekítámaszkodik az íróasztalnak, melynek vastag cédrusfa lapját a pusztá emberi kéz ereje nem repesztheti meg, még csak meg sem reccsenheti, bármilyen súlyos dühvel nehezedik is rá. S hát milyen erő is foglaltathatnék e

vézna, jobban mondva keceses testben, amely nevetségesen keskeny lábnyomokat hagy a homokban, s vékony, fehér ujjaival alig bírja megemelni a kormányzói elefántesont pálcát? — Alattomos disznó! — mondja titkárának, kinek négyszögletes, sötét homlokáról, halántékáról és széles orrjáról már felszáradt a futásverte izzadság, és csak düledt szemei ragyognak a gyertyafényben. — Már megint azt hiszi, hogy kitalálta gondolataimat? Hogyan, még mindig nem adta fel a reményt, hogy kiigazodik agyam tekervényei között?

— Jól tudom — feleli Timót, egy látszólag tisztelettudó főhajtással —, hogy uram gondolkodásának felső, középső és alsó áramlatai vannak s hogy én legjobb esetben is csak a felső folyamat bírom néhánéha ideig-óráig tekintetemmel követni. Uram, tudom, hogy nemcsak világi előmenetelét felti a jámbor népóhajtól.

— Szóval püspöküknek akarnának megválasztani? — mondja Ambrus. — Hogy került rá sor... Röviden!... Rövidebben!

— Az úgy volt — szólal meg Flórián, Ambrus tejttestvére és személyi szolgálója —, az úgy volt...

Ambrus hátrafordul. — Te hogy kerülsz ide?

— Az úgy volt — ismétli Flórián kilépve a fal árnyékából, hol mindezeideig meghúzódott, s együgyű, kövér arcát engesztelő mosollyal a császári kormányzó felé ragyogtatva —, az úgy volt, édes gazdám, hogy miképp a vihar előtti csöndben a tűz és a víz felkészül, hogy összecsapjon s a kis madarak rémületükben mind elhallgatnak, mielőtt megnyílnék az ég, s a jó és a gonosz elemésztené egymást, úgy a mi Urunk templomában is, hol a bal oldali hajóban a tűz, a jobb oldaliban a víz állt, s már összecsapni készült, egyszerre nagy csönd keletkezett, s egy sóhajtozó felhő szállván el az emberek feje fölött, a felhőben megszólalt egy gyermek, liliummal a kezében, és azt mondá: Ambrus legyen a mi püspökünk!

— Uram — mondta Timót, kíváncsian előrelépve —, úgy hallom, hogy keze alatt megrepedt az íróasztal lapja.

— Folytasd! — mondja Ambrus Flóriánnak, s kezét önkéntelenül visszakapva az íróasztal ujjnyi széles repedéséről, mintha a pokol sárgán bőfögő, kénköves gőzei gomolyognának ki belőle, egy pillanatra rémülten behunyja szemét.

— A tűz elállította lángolását, s a víz megszüntette bugyborékolását — folytatja Ambrus tejttestvére és szolgálója boldog mosollyal körvonalozott arcán —, s mindkettő kifolyt a mi Urunk templomból, dörgés és sistergés nélkül megindult palotánk felé, s egyhangúan azt kiáltozta: Ambrus legyen a mi püspökünk!

— Utasítsa az őrséget — mondja Ambrus Timótnak —, hogy azonnal zárja be a kapukat. A küldöttség, ha van küldöttség, forduljon vissza. Nem fogadom. Ne is várjon, mert elutazom, előreláthatólag hosszabb időre. Gondoskodjék, kérem, a szükséges kitérőkről és áliamférfiúi hazugságokról!

— Édes gazdám — mondja Flórián —, akkor sem fogadod a küldöttséget, ha a gyermek vezet, liliummal a kezében?

— Akkor sem — mondja Ambrus. — Timót kiment már?

— Ki.

— Sántított?

— Sántított.

— Nem igaz — mondja Ambrus. — Miféle szemed s tekinteted van neked, hogy az egyenes lábú embert sántának nézed s egészségesnek minden nyomorékot? Miféle akolban jöttél a világra, te birka? Én nem vagyok sánta?

— De bizony, néha te is sánta vagy, édes gazdám — mondja Flórián hangosan nevetve. — Csak nemigen tudni, hogy a jobb lábadra-e vagy a balra.

— S mióta sántítok, te birka? — kérdi Ambrus. — Amióta Milánóba kineveztek kormányzónak? Vagy már régebben is? Akkor is sántítottam már, amikor a bölcsőben feküdtem?

Flórián holdvilágképe hirtelen neveltséges esetlenül elkomolyodik, mintha meg volna bántva, nem is válaszol, csak a vállát vonogatja. Mialatt a földszintről felhallatszik a palota bezáruló bronz kapuinak kissé fülsértő csikorgása és döngése, s közbe-közbe, mint lándzsaszúrás, egy-egy ámuldozó kiáltás a palota előtti térről, amelyre eddigelé csöndben gyűlt fel a jámbor nép, képlékeny tömegével lassanként teljesen ellepve, s még a szökőkút párkányára is felkapaszkodva, a macskaköves tarka kövezetet, Ambrus feláll íróasztala mellől, az ablakokhoz lép, s mitsém törődve azzal, hogy lentről meglátják, sorban mind a hármat becsukja, az ablaktáblákat is behajtja. — Egyszóval néha én is sántítok — mondja hátrafordulva, a terem egyik sötét sarka felé, melynek árnyékában gömbölyűre összehúzódkodva, mint egy duzzogó sündisznó, Flórián még egyre a vállát vonogatja. — Vagy ha nem sántítok is, de nyilván bicegek? Felelj hát, birka! Mit félsz, hisz elébb vágatnám ki a nyelvemet, mint hogy akár egy ujjal is hozzád nyúlnék, te lelkenek ostobább s jobbik fele!

Két egyenlőtlenül ívelő szemöldöke alól, amely mindig valamennyire csodálkozó kifejezéssel ruházta fel arcát, gótikus fejét kissé félrehajta, nagy szemét beszűkítve, s mértéktelen izgalmban kezét tördelve, s szakállát tépve, s fogait összekocogtatva, s rázkódva, száját kiáltásra tátva, s homlokát csapdosva... nem, nem, elég, tartsuk be a szórend s magatartás fegyelmezett tiszta arányait!... A császári kormányzó ugyan egyedül van, mert vele szemben a sötét sarokban egy zsámolyon összehúzódkodva csak lelkenek ostobább s jobbik fele kuporog, de aki uralomra s uralkodásra vágyik, az még önmaga előtt is tagadja meg az esendő test férfiatlan szeszélyeit. Ambrus elindul a sötét sarok felé, s lekuporodik egy másik zsámolyra. — Flórián — mondja szelíden —, ne haragudj rám! Nem akartalak megbántani. Utaltassak ki számodra külön adagban egy korsó lépesmézet s hat olajban sült mazsolás lepényt?

— Utaltass ki, édes gazdám — mondja Flórián, rögtön megbékélve s fél szemével huncutul a császári kormányzó felé vág. — De azért akárhogy vesszük, olykor mégiscsak sánta vagy.

— Folytasd, birka! — mondja Ambrus, követelőző mélabús tekintetét Flóriánig intig ismert vonásaira függesztve.

Hű szolgájának s őrének nagyméretű teste fölött alapjában véve érdektelen, otromba arca van, vastag pizse orral s gondtól meddő, alacsony homloka alatt apró ravasz szemekkel, melyek a ráirányuló egyenes tekintet szúrására rögtön hunyorogni kezdenek. Zsíros haja

a válláig ér; ha végképp nem állja a fűnkésző tekintetet, a homlokába hulló haja alá menekíti gyáva ártatlanságát. Zajosan, orrán át lélegzik, sajnos, izzadt szaga van, nagy hasa, vastag keze s lába. Ám legnyomasztóbb testi megjelenésében minduntalan fel-felröffenő, magabiztosan boldog nevetése, mely nélkülözni látszik az értelem tisztességű ellenőreit, minden lapályt elönt, minden magaslatra feldagad, s még Ambrus legmeredekebb csúcsait is olykor elárasztással fenyegeti.

— Folytasd, birka! — mondja ez. — Simítsd ki a hajadat a homlokdoból!

Kedvtelve s gyűlölködve nézi. Oly magafeledten és szemérmetlenül vizsgálja szegénykét, mintha egy áldozati állat beleiben turkálna, melyekből saját jövőjét igyekeznék kiolvasni. Szörnyeteg: saját szörnyeteg voltának tükröntúli, túlsó fele. Magára ismerne benne, ha egyszer találkozhatnék önmagával, aminek persze pusztá feltevése is képtelenség és agyrém.

— Folytasd, birka! — mondja. — Miféle szemed s tekinteted van neked, hogy az egyenes lábú embert sántának nézed? Timótnak igaza van.

— Mért volna igaza? — kérdi Flórián. — Magyarázd meg, hú gazdám!

— Hülye — mondja Ambrus.

— Jól magyarázol, édes gazdám — mondja Flórián. — Folytasd!

— Átkozott hülye — ismétli Ambrus.

— Tudós, okos, hatalmas vagy — mondja Flórián alázatosan —, még egy ilyen magamfajta félnótás is megvilágosul szavaid villámlásától. Folytasd a magyarázatot, hú gazdám!

— Miféle ördög bújt ma beléd? — kérdi Ambrus csodálkozva. — Mért vagy ma a szokottnál is pimaszabb?

— Folytasd a magyarázatot — mondja Flórián, s hosszú, zsíros haját homlokába rázva, szégyenlősen elrejtí arcát a fel-fellobogó gyertyafény elől. — Odalent a téren, palotád előtt összegyűlt a nép, a nemrég még egymás ellen acsarkodó katolikusok és ariánus eretnekek, s mind azt várja, magyaráznád meg nekik, hogy Timótnak mért van igaza.

Egyedül vannak ketten a nagy fehér márványteremben, zárt ajtók és behajtott ablaktáblák mögött, de mondhatni azt is, hogy Ambrus egyedül van önmagával. — Nem szereted Timót — mondja —, mert Timót a vesékbe lát.

Flórián bambán elneveti magát. — De csak a vesékbe!

— Ha a magasságos Caesar helybenhagyja a nép választását — kiáltja Ambrus, újra szabadjára engedve keserű indulatait —, vége a karrieremnek.

— Aha — mondja Flórián.

— Mért kell ily fiatalon elpusztulnom, tönkremennem, megsemmisülnöm! — kiáltja kétségbeesetten Ambrus, Aemilia és Liguria hatalmas kormányzója. — Mit vétettem az emberi igazság ellen, hogy kihelyeztetek belőle s kitétetek az állítólag fenséges sivatagba, hol örökre megvakulok, megsiketülök s megnémulok? Ha a papság hozzájárul megválasztásomhoz s a magasságos Caesar helybenhagyja,

nincs az az erő, amely feltartóztathatja pusztulásomat. De még ha a papság nem járul is hozzá, mint Cyprianus esetében, vagy ha az ellenőrző szavazópüspökök megtagadják áldásukat, mint Martin de Tours esetében, a nép akarata akkor is előbbre való, s erőszakkal fejembe nyomják az átkozott süveget. A nép tesz tönkre, szeretett népem. Ó Timót, Timót, soha nem leszek Gallia helytartója.

— Persze, hogy nem leszel — mondja Flórián nevetve. — Már nem is akarsz.

— Esztelen állat! — kiáltja Ambrus magából kikelve. — Miféle rejtőző titkos gondolatok nyomát szimatolod bennem? Tudom, hogy mit akarok, s hogy milyen útra készültem fel, mióta az eszemet bírom, s hogy mért választottalak épp téged s vettelek magam mellé elijesztő példázatul, hogy visszarettenjek zsírodtól, homályodtól s gomolyaidtól, ha valaha kísértésbe találnék esni, hogy kilépjek az értelem gyönyörűsége fényéből. Kísértés... ez is mily tisztátalan szó! Semmi kedvem a fenséges sivataghoz s délibábjai kétértelmű, kitapinthatatlan játékaihoz. Alacsony állat, hordd el magad eszméletemből! Ó Timót, soha nem leszek már Gallia helytartója! Ó Timót, vége a karrieremnek!

— Vagy most kezdődik — mondja Flórián megvetően, s kis hija, hogy az arcába hulló hosszú, zsíros haja mögül ki nem köp a fehér márványpadlóra.

Ambrus azonban valóságosan kiköp. — A kísértő — mondja gúnyosan — frissen betanult új fogásaival! Mert ugye miért ne lehetnék tökéletes a sivatagban is?

— Édes, hú gazdám — mondja Flórián szégyenlősen —, nem az a te bajod, hogy nem ülhetsz fel Gallia helytartói székére, mint ahogy a saskeselyű az Appenninek hegyeiben sem azért vijjog, mert nem rakhathat fészket a vakondok túrásában. Más miatt fáj a te fennkölt fejed és gyöngé hasad.

— S bárhogy ellenkeznék is — folytatja Ambrus, a kiváló kormányzó hirtelen keserves sírásra fakadva —, bárhogy ellenkeznék is, erőt vesznek rajtam, legyűrnék, letépernek, felvetnek a nyomorúság trónusára, s fejembe döfik az átkozott süveget. Mint ahogy Cyprianus is hiába rejtőzött el házában, a dühödt tömeg körülfogta, megostromolta, s amikor a kerítésen át meg akart szökni, elfogták, s bár kézzel-lábbal kapálódzott ellene, felszentelték püspöküknek. Mint ahogy hiába jajveszékelt Eusebius is, Basil elődje Caesareában, ki önmaga heves vonakodását egyesíthette az egész püspöki testület ellentállásával; hasztalanul, mert a fenséges Caesar katonaságot rendelt ki ellenük, s végrehajtotta a nép akarátát. Ó fenséges nép, ó szeretett népem, mily véghetetlen a te jámbor bölcsességed!

— Nem az a te bajod, jó gazdám — mondja Flórián, hatalmas hasát simogatva. — Nem azért repedt meg az íróasztal cédrusfa lapja gyöngé kezéd alatt.

— Nem hallok, hogy mit mondasz — kiáltja Ambrus, könnyeit törülgetve kis fehér öklével. — Hangosabban csárálj!

— Nem vagy tévedhetetlen — mondja Flórián, s hirtelen ő is színpogni kezd, apró ravasz szeméből oly könnyen és bőven, mint a gyermekéből, megerednek a könnyek.

— Nem hallom — kiáltja Ambrus. — Süket vagy? Hangosabban!

— Nem vagy tévedhetetlen, édes gazdám — ismétli Flórián sírva.
— S ezután bőséges és áldott életedben már soha többé nem szabad tévedned.

— Megkorbácsoltatlak, ha nem beszélsz hangosabban — kiáltja Ambrus. — Ki ordít és üvöltözik ablakom alatt oly erővel, hogy a saját szavamat sem hallom? Hogy nem vagyok tévedhetetlen? A felséges Caesar elnézte, ha tévedtem, kegyelmes jó uram, Sextus Petronius Probus helytartó elnézte, még tisztviselő kartársaim is, bár rangban alacsonyabbak, elnézték; akik bírói székeim előtt álltak, vádlók és vádlottak, ügyvédek és ellenügyvédek, igaz és hamis tanúk, elnézték, a kínpadra vontak és kerékbe törtek, elnézték, a halálraítéltek elnézték, az egész boldogságos és fenséges nép elnézte... ó, hát ki az az eszte-len, aki azt követeli, hogy tévedhetetlen legyek? Hangosabban felelj, te homályos állat!

Flórián nagy fejét vastag térdei közé buktatja. El akarná rejtteni bamba felindultságát, de taknyosan szortyogó sirása még Ambrus ideiglenes süketségén is átbugyborékol.

— Mit bugyborékolysz? — kérdi ez sírva. — Mit szortyogsz? Nem hallom. Nem akarom hallani. Azt motyogod, hogy aki megbocsát, az nem tévedhet? Miféle szörnyű elmebaj kiáltoz belőled, hogy még süketségemen is áthallatszík? Megbocsátani?... Mindig mindenkinek megbocsátani, csak magamnak soha? Veszett birka, pusztulj szemem elől!

— Nem igaz, hogy hatalomra vágó vagy — zokogja Flórián.

— Nem hallom — mondja Ambrus.

— Timótnak nincs igaza, nem vagy pénzsóvár, nem vagy irigy — mondja Flórián még valamivel halkabban.

— Nem hallom — kiáltja Ambrus. — Egy szavadat sem értem.

— Nincs igaza, nem vagy számító, nem vagy önző, nem veted meg az embereket — sottogja Flórián.

— Hiába üvöltözöl — kiáltja Ambrus —, egy szavadat sem hallom.

— Nincs igaza — mondja Flórián —, nem vagy parázna, nem vagy mohó. Nem azért tartóztattad meg magad mindezideig a házasság szentségétől, hogy majdan Gallia helytartójaként nagyobb hozományhoz juthass.

— Hordd el magad! — kiáltja Ambrus, egész keceses testében reszketve. — Miért szennyezed be hanghullámaiddal a tiszta levegőt, hisz úgyszem érnek el hozzám!

— Timótnak nincs igaza — mondja Flórián vastag combja közül —, hogy hitetlen vagy, s csak a magad erejében bízol. Hogy azt hiszed, hasznosabb igazságosnak lenni, mint jónak. Hogy a magad kényelmére vagy szelíd és mértéktartó, s ravaszságból szeretted meg magad a néppel. Állj meg, hön szeretett gazdám, lelkemnek okosabb s jobbik fele, s nézz még egyszer hátra, mielőtt kifutnál a teremből!

Ambrus és Flórián még két álló napig viaskodott egymással étlen-szomjan bezárkózva a császári kormányzó igazságtól bűzlő szobájában, mely idő alatt Timót az ajtón kopogtatva, napjában többször is, és éjszakánként is háromszor, négyszer a kulcslyukon át bejelentette, hogy a küldöttség nem tágit, türelmesen vagy türelmetlenül vára-

kozik, s hogy a palota előtt összegyűlt könnyűvérű, de makacs tömeg is egy emberként kitart a helyén, valóságos ostromgyűrűbe fogva a palotát s a környező mellékutcákat. A második nap végén azonban, hajnal felé Ambrus, a bölcs kormányzó elvesztette türelmét s hogy kiábrándítsa magából a népet s bebizonyítsa, hogy nem méltó a felajánlott magas tisztségre, szokása ellenére, még tüzetes és lelkiismeretes kihallgatásuk előtt tüzes acéllapokkal meggyötörtetett két adócsalással vádolt s bizonyára ártatlan terménykereskedőt, majd miután ez sem használt, s a tömeg továbbra is megszállva tartotta a teret, estefelé mindenki szeme láttára szakmájukat jól értő, céda utcalányokat és könnyű zenészeket rendelt fel a palotába, amelynek valamennyi ablakát kinyitatta s kivilágította.

— Mit kiáltozik a rossz szagú csorda ablakom alatt? — kérdi Ambrus tejtestvére fölé hajolva, ki teljes hosszában elnyúlva fekszik a padlón, s elvetemülten hortyog.

— Azt kiáltozzák — feleli a testvér és szolga, szemét kinyitva —, azt kiáltozzák, hogy Timótnak nincs igaza.

Ambrus belerúg vastag combjába, gyöngéd óvatosan, hogy bántódása ne essék. — Ébredj fel, apuskám! — mondja kimerülten. — Nem azt kérdeztem, hogy miről álmodsz.

— Azt kiáltozzák — mondja Flórián ásítva —, azt kiáltozzák, hogy: a te bűnöd mirajtunk! Nem hisznek a látszatnak.

— Pedig mi másban lehet hinni ezen a földön! — mondja Ambrus csüggedten.

— Egész nap és egész éjjel azt kiáltozták: a te bűnöd mirajtunk! — folytatja Flórián. — Hiába kínoztattad meg az ártatlan terménykereskedőket meg a szakmájukat értő kislányokat, s a citerásokat is hiába hoztad fel magánlakosztályodba, nem hisznek a látszatnak. Erős hangon azt kiáltozzák: a te bűnöd mirajtunk.

— A végén még rajtavesztek — sóhajtja Ambrus már-már reménytelenül. A düh azonban új erőt önt ellenállásába, mely még sokáig fog csapkodni s vergődni megvesztegető szárnyaival. — De még elbánnok velük — mondja, s egy eszelős mozdulattal beletép szőke, illetve vörhenyes szakállába. — Állj fel! Hívd be Timótot! Élénkebben!

A császári kormányzó, szolgája és titkára kíséretében még az éjjel egy titkos föld alatti folyosón elmenekült a palotából; a kiáltozó népet hátuk mögött hagyva csakhamar elhaladtak a külvárosi Portiana templom mellett, majd Ticinum, a mai Pavia felé vették útjukat. Elöl a hórihorgas Timót haladt, a világi utakon és dolgokban legjáratosabb hármuk közül, ki az ellentmondó részleteket is biztos kézzel egymáshoz tudta illeszteni, középen a kicsiny, kecses Ambrus, hátul Flórián; ez végső győzelme tudatában sem állta meg, hogy olykor a lábát húzva s nagyokat nyögve ne hátráltassa a menetét, olykor meg időtlen vastag hangján énekelve fel ne verje álmukból az útmenti viskók és kunyhókban alvó földműveseket, óljaikban a kecskéket és a juhokat.

Mire a dús olajfaligetek közül nagy sokára kiértek az országútra, hirtelen eloszlottak a felhők, s a felihold ezüst fényével legyezgetni kezdte a tájat. Ambrus ekkor az országút porában, az árok szélén egy alvó, csupasz csecsemőt pillantott meg, s minthogy hosszantartó, erős kiáltozására senki sem jött elő, a csecsemőt a gyakorlatias érzékű

Timót karjaiba helyezve, most már négyesben folytatták útjukat. De rövid idő elteltével az árokszálen egy újabb alvó csecsemőre találtak, melyet a császári kormányzó most már tejtestvére és szolgálja, Flórián esetlen gondjaira kényszerült bízni, mivel megdöbbsent segélykiáltásaira ennek a gyermeknek sem jelentkezett egyetlen hozzátartozója sem. Fél óra járásnyira egy harmadik kitett csecsemő vonta magára figyelmüket; batyuba kötve egy kiszáradt narancsfa ágán lógott, s aránylag hangosan vinnyogva himbálózott a szélben.

— Fáradt vagyok, üljünk le egy percre — mondja Ambrus sóhajtván. — Timót, becslése szerint még hány kitett csecsemőt fogunk találni az árokszálen?

— Többet, mint amennyit a józan ész elbír — feleli a titkár. — Mert feltéve, hogy ezt a harmadikat én veszem a másik karomra, s a negyediket majd újra Flóriánra bizzuk, de mihez kezdünk az ötödikkel, uram? Tisztára képtelenség!

— A józan ész mondta, titkár úr? — kérdezi Ambrus szigorúan. — Ne düllessze rám a szemét! Ha a józan ész megengedi, hogy ötezer csecsemőt kitegyenek az árokszále... annyit mondott ugye... akkor mi ellenvetése lehetne az ellen, hogy ugyanannyit a karjainkba is zárjunk?

— Az emberi erő elégtelensége, uram — feleli Timót. — Az elme nem bír a természet botrányos túlerejével.

— S a természet eredendően gonosz, titkár úr? — kérdi Ambrus.

— Tudom, uram — feleli Timót alázatosan —, hogy csak azért tűntet ki kíváncsiságával, mert szívesen találkozik saját gondolatai visszhangjával. A természet aszimmetrikus, uram, nem jó és nem gonosz.

Miután útjukat folytatva rövid idő múltán az árok mentén feltűnt a negyedik kitett csecsemő is, melyet Flórián vaskos karjaira bíztak, majd újabb negyedóra járásnyira az ötödik is megtaláltatott, s már látnivaló volt, hogy végig az egész országút Ticinumig, azaz Paviáig, sőt bizonyára azon túl is, dél felé a messzi liguriai tengerpartig, délkelet felé az Appennin hegycsúcsokig szegélyezve van a szegény nép által Isten gondjaira bízott ártatlan kisdedekkel, Ambrus, ki e pillanatban még császári kormányzónak érzi magát, s ezért józanul szómot vet erejével s a rendelkezésre álló szerény eszközökkel, gondosan felsorakoztatja a birtokukban levő négy csecsemőt az ötödik mellé az országút holdsütötte, puha porában, s parancsot ad Timótnak, hogy másszon fel egy szomszédos dombtetőre, kopogtasson be az ott álló nagy kőházba, s figyelmeztesse gazdáját, hogy birtokán, olajfaültetvénye szélén öt apátlan-anyátlan árva gyűlt össze, s bebocsáttatást kér házába. Majd Flóriánnal kettesben nagy fáradsága ellenére ismét útra kelt, bízva abban, hogy titkára és írnoka hosszú, izmos lábával rövidesen utoléri.

Mialatt sietve menetelnek a nagy holdsütötte síkságon, a császári kormányzó szívében a szegény nép nyomora s árvasága keltette megrendülés hasznosan társul a saját sorsa miatt érzett rémületével, s mind nagyobb sietségre ösztökéli. Még nem hallja az üldözők zajongását, de már elképzeli. Végeláthatatlanul kigyózik előtte az országút, melyet helyenként a ciprusok hosszú fekete kerítése kísér két oldalt, mint egy börtönrács; arrébb parlagon maradt, gazdátlan, sivó földek

tátonganak az ég felé, a langyos éji szellők susogva turkálnak magasra nőtt dudvaikban. Elhagyott tanyák állnak itt-ott az út mentén, mögöttük a kőből rakott gazdasági épületek is már omladoznak. A négy gyorsan menetelő láb hangtalanul kavargatja a porfelhőket. De amikor Ambrus az országút egyik kanyarjában, egy kis domb tetején hirtelen megpillant egy magas termetű piniát, mely szemgyönyörködető, szép formáival megnyeri tetszését, rövid tünődés után elhatározza, hogy megpihen hatalmas kerek ernyője alatt; tudja, hogy a kellemes környezet olykor elsimítja a kedély dühös hullámverését, s ha a természetnek egyik változata véletlenül megegyezik az emberi szem vagy fül szegényes képzeletével, a könnyelmű lélek rögtön bizalmat merit a látszólagos egyetértésből. — Íme, itt vagyok egy domb tetején — mondja lihegve Flóriánnak, miután helyet foglaltak a fűben, a pinya tövében —, egy óriási holdsütötte síkság hever lábamnál, s bár ennek természetesen nincs semmi gyakorlati jelentősége, mégis jóval hatalmasabbnak érzem magam itt a csúcson, mint amikor az ímént a lapályon talpaltunk. Pedig már szinte halom üldözőim kiáltóását, akik ki akarnának tenni a sivatagba.

— Ne félj, édes gazdám — mondja Flórián, vastag lábait s karjait kényelmesen elnyújtóztatva a fűben —, ne félj, mert úgyis utolérnek bennünket.

— Hallgass! — kiáltja Ambrus ingerülten. — Unom ezt az örökös párbeszédet, amelyet bennem Timóttal folytatasz. Jó a szemed?

— Jó, de lusta — mondja Flórián.

— Sok árvagyereket látsz még az országút mentén kapálódzni?

Flórián felül, beárnyékolja szemét, széttekint. — Elég sokat — mondja. — Itt mindjárt a domb mögött fekszik egy különösen sovány, amely úgy látom, valamivel nagyobbacska, mint a többi volt, mert utolsó erejét megfeszítve négykézláb felénk mászik.

— Hát oly nagy a nyomor a hatalmas római birodalomban — kiált föl a császári kormányzó megzavarodva —, hogy az anyák inkább elemésztk becses magzatjukat, mintsem saját húsukkal-vérükkel fel táplálnák? Akkora az önzés és a kegyetlenség, hogy már csak Isten irgalmában bíznak? Hogy aki anya nem akarja rabszolgaként eladni a gazdagoknak fiacskáját vagy leánykáját, az inkább kikapartatja gondosan őrzött méhéből, mielőtt megszüli? Hogy még a tisztos polgárok is fogamzásellenes szerekkel élnek, mert bármennyit dolgoznak, csálnak vagy vesztegetnek is, nyomorult keresetükből nem telik gyermekeik szolid neveltetésére? Hogy a rabszolganők árfolyama egyre magasabb, mert ágyastárral hálai sokkalta jutányosabb, mint a szent házasság kötelékeiben élni? Hova juttattuk az országot, Timót?

A titkár, aki időközben a dombtetőre felkapaszkodva utolérte urát és parancsolóját, sajnálkozva széttárja hosszú karjait. Kerek szemében csak a holdsütötte táj tükröződik. — Mit tehetünk? — mondja fakó, unalmas hangján. — Tudom, hogy uram ezúttal fel szeretné erősíteni gyöngé szavamat, de vajon illik-e hozzám a vigasz és a remény emelyítő, édeskés érvelése? Legyen türelmesebb önmagával, uram!

— Feleljen! — mondta Ambrus röviden. — Arra feleljen, amit kérdeztem.

— Hosszadalmas, ravasz aprómunkával — mondja Timót — idővel bizonyára valamelyest enyhíteni lehet az emberiség testi keservein.

Ambrus jelentéktelen mutatóujjával titkára mellére bök. — Ezt kérdeztem?

— Ezt — mondja Timót.

— Csak a testi keservein lehet enyhíteni, lelketlen hóhér?

— Legjobb tudomásom szerint uram azt kérdezte tőlem — mondja Timót —, vajon nézetem szerint volt-e célja és haszna annak a tiszteltreméltó munkának, amellyel mindezideig elfoglalta pótolhatatlan, egyszeri életét. Ez a kérdés mindenki másnak a szájából elmebajos motyogás volna.

— Azzal dicsér, hogy sérteget, titkár úr? — kérdi Ambrus, és önkéntelenül elmosolyodik szőke, illetve vörhenyes bajsza alatt. De már a következő pillanatban a rémület újra erőt vesz rajta. — Azzal biztat tehát, barátom — mondja —, hogy ha hosszadalmas, ravasz aprómunkával végül felhizlaljuk is az özvegyeket és árvákat, a gondos kormányzói kéz számára akkor is marad elég tennivaló a világ poklában?

— Azt gondolom — feleli a hosszú titkár alázatosan —, hogy végezzük el sorjában, ami feladatot a véges emberi értelem felismerni képes és hozzávetőlegesen le tud mérni és fel tud becsülni. S önmagunkhoz is legyünk méltányosak!

— Bizony! — kiáltja lelkesen Flórián, ki mindezideig szótlanul feküdt gazdája mellett, s halkán kuncogva egy hosszú fűszállal saját orrát csiklandozta. — Jól mondod, Timót... jaj be kitűnően mondod, édes párom. Ne gyötörjük magunkat azzal, hogy arcunk verejtékében megfutamodunk a kinyilatkoztatás elől! A mi édes népünk amúgyis utolér, és csak talpunk és zsírunk látja majd kárát, ha tovább loholunk ezen a kényelmetlen, rossz országúton. Máris hogy lesoványodtál, Timót bátyám, amióta útra keltünk.

— Nem érhetnek utol, birka — kiáltja Ambrus. Maradj csöndben!

— Amikor harmincnégy évvel ezelőtt megszülettél Trever városában, édes gazdám — mondja Flórián —, egy nap szoptatós dajkád, Aurélia, ki Isten kegyelméből egyúttal szülőanyám is volt, bölcsődet kivitte a kertbe a napsütésre. S ekkor egy raj méhecske ereszkedett föled, megült arcodon s ki-be járva szájadban nagy szelíden röpdösött körülötted. Apádurad pedig kifutott a kertbe, mivel dajkánk és anyánk riadalmában hangosan kiáltozni kezdett. S odatekintvén látta, hogy a méhek felszállnak alvó szemecskédre, orrodra! és szájadról s oly magasra repülnek a levegőégbe, hogy emberi szem már nem láthatta őket. S apádurad, bár ha Gallia teljhatalmú császári helytartója volt, akkor keresztet vetett, s azt kiáltotta: nagy ember léssen belőle.

— No — mondja rosszkedvűen Ambrus, a kiváló császári kormányzó —, az éjjel pedig az egerek megrágták saruimat, ami a közhiedelem szerint szerencsétlenséget jelent.

Flórián kövér arcát gazdája felé fordítva, boldogan elneveti magát. — A méhecskék azonban méztől ragadós lábacskaikkal belédkapaszkodnak — mondja —, s felvisznek magasan a felhők fölé, az angyalok kertjébe.

— Ne bömbölj! — kiáltja Ambrus. — Milánóig elhallatszik a hangod. Olyan idétlenek vagytok mind a ketten, hogy párosodástok csak egy szörnyszülöttet hozhatott világra. A legrosszabbra vagyok elkészülve.

Ezek után a pínia törzsébe kapaszkodva felhúzódkodik a földről, s reszkető lábbal újra útnak indul. Időközben felkelt a nap, majd újra lenyugodott. Olyan hosszúnak tetszett ez az éjszaka, hogy még több százszor megvirradt és újra beesteledett Ambrus fölött, bár a császári kormányzó két kísérőjével csak egyetlenegy éjszaka hosszat gyalogolt Ticinum, azaz Pavia felé, s természetének egyik felével mindvégig abban a hiszemben volt és maradt, hogy másnapig csak egy napot öregedett. A nap felsziszegett az égre, óriási vörös tányérjából egy emberöltőnyi hőséget öntött a nyakába, majd hirtelen lezuhanva átadta helyét a rögtön felsüvöltő holdnak, melynek fénye a lába ujjától a feje búbjáig megfagyasztotta és kifeszítette Ambrust, majd lenyugodván, ismét helyet engedett a rögtön visszaszökő napkorongnak. Oly vakmerő sebességgel keringtek körülötte a tapintatlan égitestek, hogy Ambrus olykor elszédült, és háborodottságában égnek nyújtotta karjait; ha két kísérője jobbról-balról meg nem támasztja, bizonyára el is bukik, és holttetemével teljes hosszában elfedi a Milánóból Ticinumig, azaz Paviáig vezető országutat.

Még útjuknak elején tartottak, bár a nap mértéktelen buzgalmában már hússzor vagy harmincszor kelt fel s áldozott le a császári kormányzó erősen megviselt, gótikus feje fölött, amikor egy spicli, aki a sötétség leple alatt a nyomukba szegődött, megszólította Ambrust, s engedélyt kért, hogy hozzájuk csatlakozván, velük együtt folytathassa útját. Kopasz, alacsony termetű emberke volt, nyugtalanul ideoda rebbenő, apró, fénylő patkányszemekkel, de egyébként oly semmitmondó arcvonásokkal, hogy bármikor, bárkivel össze lehetett téveszteni; Caesarként éppúgy megállta volna helyét, mint útmenti koldusként, mint ahogy hosszú életét is nyilván csak annak köszönhette — késő öregkorára vitte el a döghalál —, hogy a bíróságok az ártatlanságukat minduntalan összetévesztették a bűnösökkel, a hóhérok az akasztottat a kötéllel, a sírásók a halottat a férgekkel. — Nagy jó uram — szólítja meg Ambrust, tettetvén, hogy nem ismeri fel a császári kormányzót —, engedtessek meg nekem, hogy csatlakozzam kíséretedhez, mert nem bátortalan ma egyedül járni a rablóktól s fosztogatóktól nyüzsgő országutakat.

— Állj be Timót háta mögé — mondja Ambrus —, s ügyelj arra, hogy három lépésnyi távolságban maradj mögötte. Ha nem tartod be a távolságot, megkorbácsolatlak, mert nem szeretem az aszimmetriát.

— Értem, nagy jó uram — feleli a spicli vidáman s alázatosan, apró lábacska-ját Timót hosszúkás lábnyomába süllyesztve. — Az ember nem lehet elég óvatos, amióta az örök életű I. Valentinianus császár kegyes uralkodása alatt a szegény földműveseket kiforgatják birtokukból, és szerte az egész birodalomban annyira elszaporodtak az útonállók és a spiclik.

— Mi ma még csak egy besúgó úrral találkoztunk — mondja leg hátul Flórián, nyakát nyújtogatva, hogy megtekinthesse az emberké-

nek holdvilágtól ragyogó bámulatos kopaszságát. — A többi bizonyára látomra nem mert előjönni az erdőből s a bokrok alól.

— Tartsd be a távolságot, uram! — mondja Timót hátrafelé, mintha a hátán is volna szeme.

A spicli egy aprócska lépéssel előreszökell, mert úgy látszik túlságosan elfeledkezett s hátramaradt múltjában. — Bizony — folytatja — a mi legnagyobb kegyelmű s örök életű Caesarunk oly vajszívú, hogy olykor még megfellebbezhetetlen bizonyítékok előtt is szemet huny, csakhogy megmenthesse kedveltjei és kegyencei életét. De szerizáma azoknak a csodálatos eseteknek, amikor legádázabb ellenségeinek is megkegyelmez, s beéri egész vagyonuk elkobzásával, ám meghagyja pusztá életüket. Mert szó, ami szó, sok ellensége van.

— Lehetetlen! — kiáltja vidáman Flórián a menet végén, barátságos, nagy hasát simogatva. — A mi jó császárunknak nincs egyetlen ellensége sem földön, sem égen.

A holdfény ekkor fellángolt a spicli bámulatos kopaszságán, mivel egy gyors mozdulattal hátrafordította fejét Flórián felé. Minthogy szélcsöndes, meleg éjszaka van, szúnyogokból és muslincákból csakhamar egy holdsütötte, nagy gömb kerekedik koponyája körül, mely csöndes zizegéssel gurul fölötte a levegőben. — Hogyne volna ellensége — mondja fejét ide-oda rázva, mint egy ló. — Nagy jó uram ugye tudja, hogy így van, ha nem árulja is el nekem, egy jöttment idegennek, aki az éjszaka sötétjében kéredzkedett oltalmazó hónalja alá?

— Tartsd be a távolságot, uram — mondja Timót, akinek nyilvánvalóan a hátán is van két, kissé kidülledő szeme.

A spicli egy aprócska lépéssel hátrébb szökell, mert úgy látszik túlságosan előremerészkedett jövőjébe. — Nemrég történt Nicaeaban — mondja —, hogy egy Lycopolis nevű gazdag főúr meghitt barátai körében elmondta egyik szörnyűséges éjszakai álmát, melyben a mi mindenható Caesarunk lezuhant megbokrosodott lováról, s majdhogy szörnyet nem halt. Egy spicli — mert hova nem férkőzik be ez az alattomos féreghad! — besúgta az álmot a császári detektív főnöknek s noha köztudomású, hogy a gonosz álmok a bíróság előtt is megnyugtató s perdöntő bizonyítékként szolgálnak a vádlott ellen, a mi jószágos Caesarunk megkegyelmezett a gonosztevőnek, s mindössze valamennyi birtokának elkobzására ítélte legkegyelmesebb kincstára javára. Úgy hírlík, hogy Nicaeaban azóta a római polgárok még tulajdon édes feleségüknek sem beszélík el álmaikat.

— Jól teszik — kiáltja leghátul Flórián. — Ha nekem feleségem volna, még azt sem árulnám el neki, hogy édes gazdám szolgálatában mennyi havi jövedelmem van titkos borraivalókból s ajándékokból, s hogy hova rejtem el őket.

— Rémület s rettegés uralkodik Illyriában, Dáciában és Macedóniában is — folytatja a spicli —, a polgárok fennhangon tagadják, hogy valaha is álmodtak volna, s ha történetesen idegen téved közéjük, keserves arccal krónikus álmatlanságukra panaszkodnak. A besúgók és kémek előzőnlík az egész országot, s már senki sem biztonságos saját házában sem, mert az asszonyok elárulják férjüket, a cseledek asszonyaikat, a gyermekek egy maréknyi cukros fűgéért vagy

egy fürt szagos szőlőért feladják szülőiket. A spiclik és a titkos ügynökök hamisított okmányokat csempésznek a házakba, a gazda titkos iratládájába, melyek a hamarosan bekövetkező házkutatás során megtaláltnak s a bíróság asztalára helyeztetnek. De maguk a letartóztatást végrehajtó fogdmegek is furfangosan elrejtenek egy-egy felségáruló iratot a gazda vánkosa alá, mielőtt a házat lepecsételnék. A detektívek rendszerint sötét éjszaka törnek a polgárra, egész házánépével együtt kihajtják az udvarra, s itt a szeme láttára kintpadra feszítik rabszolgáit, hogy terhelő vallomásokat csikarjanak ki belőlük. Az előljáróságok egyik ablakából éjszakánként kötélén egy kis fonott fűzfakosárcát lógatnak ki az utcára, hogy mindenki kényelmesen, kockázat nélkül megtehesse névtelen följelentését.

— Álmos vagyok, édes gazdám — panasolja leghátul Flórián. — Nem pihenhetnék-e meg, vagy még inkább nem fordulhatnánk-e vissza? Már majd leszakad a derekam.

— Hallgass! — mondja Ambrus. — Csönd legyen körülöttem!

Kissé félrehajtott fejjel fülel a szellőjárta meleg éjszakába; úgy rémlik neki, mintha messziről, a látóhatáron túlról szekerek zörgését, vasalt kerekek csattogását, zúrzavaros kiáltozást hallana, már a nyomában vágató lovak nyers verejtékszagát is érzi, látja patkóik csillaghányását. Az üldözésére kivonult istenfelő nép úgy látszik már jócskán elhagyta Milánót, és arca verejtékében jámboran ujjongva boldog jövője meghódítására indult.

— Birka — mondja Ambrus, egész testében reszketve —, nem fognak utolérni.

— Tartsd be a távolságot, uram! — mondja Timót a spiclinek, mivel a hátán is van szeme, talán több is, mint a homloka alatt.

— Én személy szerint hálistennek nem panaszkodhatom — folytatja a spicli —, mert szerény jövedelmemből tisztesen megélvén, nem kényszerülök arra, hogy megbüntessem ellenségeimet. Azért sem kívánok bosszút állni a világon, mert alacsony termetű s jelentéktelen vagyok. De mit szóljanak azok a jóképű s egészséges indulatú férfiak, kiket az adóhivatalok ocsmányul kifogatnak vagyonukból, vagy a megvesztegethető bírák jog és igazság ellenére elmarasztalnak, börtönbe vetnek vagy száműzetésbe küldenek? Nagyjő uram is bizonyára naponta találkozik ilyen sorsüldözött emberekkel.

— Azt mért nem kérdezed meg, édes húsom — kiáltja Flórián nagyot nevetve a menet végén —, hogy mi magunk mi járatban vagyunk s mit keresünk éjnek idején ezen a rögös, tüskés, rossz országúton?

— Ne bánts meg vendégünket! — mondja Ambrus, a hatalmas császári kormányzó, s mint a régi boldog időkben még magasabbra vonja egyik csodálkozó szemöldökét, vastag ajkai is kissé elnyílnak azon való ámulatában, hogy mit is keres ő éjnek idején a rögös, rossz országúton. — Nemcsak hogy az adók kibírhatatlanul magasak — folytatja a spicli —, de kivetésük önkényes, behajtásuk kegyetlen, jogorvoslat nincs. Alighogy a hivatalnokok első csoportja, mely az adót kivetí, elhagyja a földesúr vagy a gazda birtokát, még le sem csillapodott a sírás és jajveszékelés, máris megjelenik az ellenőrök sáskahada, s hogy megérdemelje kenyerét, még magasabbra, néha a duplájára emeli az adót. A tönkrement, elhagyott birtokokat is meg-

adóztatják, s az illetéket a legközelebbi szomszédoknak kell kifizetniük. A természetbeni beszolgáltatásoknál hamis mérlegeket és súlyokat használnak a hivatalokban, szégyentelenül csálnak a számolásnál, nem adnak nyugtát vagy álnyugtákat nyomnak a tudatlan adófizetők kezébe, rég kifizetett adókat újrakövetelnek, irgalmatlan szigorúsággal hajtják be követeléseiket. A parasztok végső nyomorúságukban már elhagyják földeiket, egész tartományok elnéptelenednek. Ki meri azt állítani, hogy erről a mi felséges, jóindulatú és vajszívú Caesarunk bármit is tudna!

Hirtelen újra felkel a nap, s Ambrus káprázó szeme előtt az ugrándo-
dozó kis spicli árnyéka egyszerre megnyúlik, átveti magát Timót árnyékán, s nagy hosszúságban végigfekszik az országúton. Bár a császári kormányzó nem hisz a szemének, az árnyék egyidejűleg kelet felé és nyugat felé is szétfut a földekre, s negyedik ágával hátrafelé kúszva, csakhamar körülmossa és elnyeli az ostobán sugárzó Flóriánt is. Ambrus magára marad a lengedező óriási árnyalakokkal, melyek kopasz gömbfejükkel ide-oda cikáznak a városok és falvak fölött. De nem veszi el bátorságát, és egyedül is folytatja útját. A nap oly izzón süt, hogy verejtéke a hónaljából az országút porába csöpög; időnként megáll, s phoeniciai finom fehér gyapjúkendőjével megtörli halántékát és tarkóját. Messziről is világosan ki lehet venni, ha a látóhatáron innét a spicli valamelyik kopasz fejű árnyéka lehajlik, s tátott szájával elemészt egy apró emberi alakot, mely épp pöttöm ágyában pihen, s az emberi boldogságról elmélkedik.

Szerencsére a nap csakhamar újra lenyugszik, s a felszökő telihold egy időre ismét helyreállítja az országút ideiglenes egyensúlyát. — Tartsd be a távolságot, uram! — mondja Timót hátrafelé.

— Igenis — feleli a spicli lelkesen. — Nagy hálára kötelez, titkár úr, hogy oly gondosan ügyel lépteim s elmélkedésem helyes arányaira. Nem tudom, mihez kezdenék apai támogatása s tanácsai nélkül.

— Akkor is itt volnék én — kiáltja hátulról Flórián, aki egy idő óta fél lábon ugrál, hogy ilyképp is jelezze testének általános töredelmét és egyik lábának fokozódó sántaságát. — Vegyelek az ölembe, édes csöppségem? Azt gondolnám, hogy egy kis varangyosbékát sétáltatok a szép holdfényben.

— A közigazgatáshoz is hiába fordulna a jóképű és egészséges indulatú polgár — folytatja a spicli vidám, élénk hangján —, mert az egész tisztviselői kar, a császári helytartókon s kormányzókon kezdve a legalacsonyabb ajtónállóig is csontja velejéig rohadtt, csak saját boldogulását nézi, megvesztegetésekből él, hazudik, csal, lop és rabol. Úgy hírlik, hogy egyedül Aemilia és Liguria kormányzója s hivatalnoki kara kivétel e sajnálatos szabály alól — teszi hozzá ostobán hízkelve a spicli — e tartományban, úgy mondják, emberségesen s igazságosan kormányozzák a megelégedett s boldog népet. Másutt azonban bizonytalan a polgár vagyona és élete. A megvesztegethető bíró pénzért bocsátja áruba ítéletét, a pörös felek közül mindig a szegényebbet marasztalják ei, de még nagy vagyonú, hatalmas urak is alulmaradnak, ha történetesen a bírák egy ismerősével vagy barátjával vagy a tisztviselői kar egy kebelbelijével kerülnek szembe. Nemrég történt, hogy Thessalonicában a kövér Diodorust, a város leg-

gazdagabb polgárát, mivel alkotmányos jogaival élve pört indított Itália grófja ellen, halálra ítélték és lefejezték, három ügyvédjét pedig kerékbe törték. Szerte az egész hatalmas római birodalomban a szegény nép inkább felakasztja magát egy kampós szögre, mintsem bíróság elé járuljon. S ha egy hatósági személyt pillant meg háza előtt, a hátsó kiskapun át megszökik, és világgá megy. Ki meri azt állítani, hogy erről a mi legigazságosabb és legérzelmesebb Caesarrunk bármit is tudna!

— Hallgass! — mondja a császári kormányzó. — Magamban kívánok lenni.

— Már itt sem vagyok — kiáltja a spicli. — Tűnjek el az útmenti leanderbokrok mögött?

— Azt a parancsot kaptad, hogy hallgass — mondja Timót hátrafelé, jó titkárként gazdája szavait értelmezve —, s nem azt, hogy semmisülj meg. Nem kívánjuk halálodat.

— Tehát oltalmadban maradhatok? — kérdi a spicli látszólag megkönnyebbülten és vidáman. — Bármilyen jelentéktelen, oicsó féreg vagyok is, egy-két alávaló tulajdonsággal is terheltlen, mégis tiszteletben tartjátok bennem az élet fonséges szikráját? S nem szolgáltatok ki üldözőimnek?

— Miféle üldözőkről beszélsz? — kérdi Ambrus.

— Nem tudom — mondja a spicli. — Az ember arra való, hogy üldözzék.

— Te is hallod már kiáltozásukat? — kérdi Ambrus izgatottan.

— Hogyne hallanám, uram — kiáltja a spicli. — Egész életemben csak ezt hallom.

— S azt az ezüstös szürke porfelhőt is látod már, melyet szekereik, lovaik, lábaik vernek fel Milánó vastag falai alatt? — kérdi Ambrus hátrafordulva, s egy rendkívül ideges tekintetet vet a messzi város sötétlő őrtornyai felé. Rövid időre megint kisütött a nap, majd ismét leáldozott, újra feikelt. Hőség és fagy egymást váltó kellemei alatt a császári kormányzó arcán láthatatlan ráncok képződnek, hajába, szakállába suttymban ősz hajszálak vegyülnek, vérnyomása emelkedik, a szív koszorúere és billentyűi természetellenes gyorsasággal kopnak. Újra előszedi phoeniciai finom fehér gyapjából szőtt kendőjét, s megtörli arcát és tarkóját. — Lépjen ki — kiáltja Timót felé —, hogy még hajnal előtt Ticinumba érjünk.

— A felséges Caesar oly kegyes szívű — mondja a spicli —, hogy még az állatoknak, sőt a fenevadaknak is megkegyelmez, s gondját viseli nyomorult életüknek. Hálóterme mellett egy vasketrecben két vérszomjas, bűdös nőtény medvét szállásolt el, s végtelen nagylelkűségében még azt is megengedte, hogy az alacsony teremtmények kiemeltessenek a természet ostoba névtelenségéből s római polgárok módjára elneveztesse, az egyik Ártatlanságnak, a másik Aranybogarának. A jó császár parancsára az örök óvakodnak attól, hogy erőszakot tegyenek az állatocskák természetes, ártatlan észjárásán, s illő szórakoztatásukról is gondoskodnak; hetente kétszer elítélt rab-szolgákat vetnek ketrecükbe. Olykor maga a fenséges Caesar is végignézi a természetnek e rendkívül zajos színjátékát — tudniillik úgy hírlik, hogy a bűdös medvék morognak és bőgne, mialatt széttépik

üvöltöző áldozataikat —, s okulásul néha udvarát is meghívja a szemléltető előadásra. Ó, ha egyszer egy etetési napon én ülhetnék a ketrecben a medvék helyében — kiáltja lelkesülten a kis spicli, bámulatos kopaszágát izgatottan megragyogtatva a sárga holdvilágban. — Sohasem kíváncznék többé az erdőkbe és az országutakra.

— Tartsd be a távolságot, uram — mondja Timót fakó hangján —, mert attól félek, gazdám megkorbácsoltat, ha minduntalan megza-
varod menetrendünk szép arányait.

— Megbízható hírek szerint — kiáltja a spicli — a бүdös medvék már több száz embert téptek szét az évek folyamán. Ki meri azt állítani, hogy a mi ízléses és művelt Caesarunk erről bármit is tudna!

Az ég beborult, a telihold már csak időnként nyomakodott át a felhők egy-egy keskeny résén, izgatott reflektorfényét hol egy domb tetején álló magányos fekete őrtoronyra, hol egy távoli alvó városkára vetve, melynek lapos tetejű, magas kőházai között csak a kiaggatott száradó fehérnemű világított természetéhez illő józansággal. Időnként sötétség borult a földre, mígnem a nagy menetsebességgel haladó felhők újra szétrepedtek, s a bosszankodó sugárkéve ismét végigsöpört a lapályon. — Mit keresel, sápadt égi tekintet, a föld boldogtalan agytekervényei között? — kiáltja Ambrus mélyen zengő, dalamos hangján, elfeledkezve arról, hogy az üldözö nép meghallhatja és felismerheti hangjáról. — Engem keresel, sok millió rögeszméje közül épp engem, ki egyenletesen haladva vércökereiben józanul és értelmesen végeztem feladatomat, s nem kívánok sem felbomlani, sem megalvadni, sem veszélyes vérömlésként kiszakadni az emberiség torakából. Ne tekints rám oly merőn, mert megégek vagy megfagyok. Ne kísérts meg, mert sokkal gyöngébb vagyok annál, hogysem józan maradhatnék, és sokkal erőtlenebb, hogysem átengedjem magam szakadékaimnak. Ne kísérletezz velem, mert elpusztulok szörnyű anyagcserédben.

— Bizony alighanem megnáthásodtál, s talán némi hőemelkedésed is van már, édes gazdám — mondja mögötte szerető, gondos tejtetévére, Flórián. — Mégiscsak jobb lenne, ha visszatérnénk Milánóba.

Alighogy Flórián elhallgatott, a hold sugárkúpja az előttük kanyargó országutat vette célba, s Ambrus kellemes, bár megbízhatatlan fényében egy szaladó nyulat pillantott meg, melyet két kóbor kutya lélekszakadva üldözött. A császári kormányzónak súlyos gondjai közepette is megesett a szíve a gyöngé állaton, mely feltartott farkkal fehér fenékszőrei fölött kétségbeesetten menekült, nyomában a nyálukat csöpögtető, lihegő vérebekkel; apró fehér kezét idegességében ökölbe szorítva azt kívánta magában, hogy a nyúl menekülne meg. A telihold kellemes, bár megbízhatatlan fényében ekkor látni lehetett, hogy a két véreb hirtelen megtántorodik, összerogy, az egyik döglődve jobbra, a másik balra dől, s mindkettő nyomorultán kiadja páráját.

— Mi bajod, édes gazdám — kérdi Flórián érdeklődve —, mért álltál meg hirtelen, mintha villám csapott volna beléd? A hajad égnek mered, és hűséges szemeid vérben forognak.

— Átkozott legyek — kiáltja Ambrus édesen zengő hangján, ökleit az ég felé emelve —, ha valaha is engedek a kísértésnek! Mélabús,

nagy fekete szemem száradjon be, gyémánttisza agyamat öntse el a takony, beleim forduljanak ki gondosan tisztán tartott szájamon, ha valaha is azt dadogja, hogy: igen. Legyek az utolsó élő ember a kihűlt földön, az őrjöngő s tapintatlan égitestek alatt, egymagamban az örökkévalóság büzlő éjszakájában, ha szájam valaha is elhallgatná, hogy: nem. Százszor inkább fulladjak meg ellentéteim gyilkos hurkában, hogysem hűtlen legyek az egyikhez vagy a másikhoz. Ő segíts meg, te józan föld s te magasságos ég, hogy hitetlenül s mégis reménykedve épségben érjek el síromig, mely emberi egyensúlyban lebegjen kettőtök között!

Ez órától kezdve az éjszaka további folyamán a császári kormányzó többször is jelét adta fokozódó elgyöngülésének s majdan bekövetkező vereségének, bár látszólag elszánt léptekkel továbbfolytatja útját Ticinum, azaz Pavia felé. Egy idő múlva a menet elején haladó Timót megáll a országot közepén, mert két kutya élettelen tetemére akadt, melyek egyvonalban szorosan egymás mellett fekszenek, az egyik a jobb, a másik a bal oldalára dőlve. Mindkettő oly nevetésgesen sovány, hogy reves bőrük minden bordájukat kimutatja. — Ugy látom, uram — mondja a titkár, fölējük görnyesztve hosszú, csontos természetét —, hogy éhen döglöttek, vagy kétségbeesett menekülésük közben szívszélhűdés érte őket, bár feltűnő, hogy egy vonalban fekszenek, s egyszerre érte őket a halál. Amit a természet törvénytárából egyelőre, ismételtem, egyelőre még nem ismerünk, azt véletlennek szoktuk nevezni.

— Milyen okos ön, titkár úr — mondja Ambrus, hosszú orrát finto-rítva. — S ha már majd teljes egészében megismertük a természet törvénytárát? ... Eh, ne feleljen! Ha kilépünk, hajnalra még elérhetünk Ticinum kapuja alá.

— Feltéve, hogy oda akar érn, uram — feleli a hivatalból mindig gyanakvó titkár.

Ambrus természetesen nem válaszol, hisz maga rendelte el Timót feleletét elgyöngülése egyik megújuló rohamában. Titkára és írnoka háttal fordul feléje, Flórián pedig mögötte vonszolja lábát, így egyik sem láthatja, hogy a császári kormányzó szeméből sűrű könnyek hullanak s vékony orrát megkerülve kétoldalt szeszínű szakállába peregnék. „Ó anyám”, zokogja hangtalanul, „ó anyám!” Mi sem érthetőbb, sőt természetesebb, mint hogy az ember végső elesettségében anyja méhébe kívánczik vissza, melynek zárt, sötét, meleg falai megvédik az embert háborgó tudata ellen, ellátják oltalommal, táplálékkal, sebezhetetlenséggel, kitiltják szeméből a fényt, füléből a szitkokat, orrából a bűzt, s nyelvéről azt a jajkiáltást, mellyel majd világbahullását üdvözölni fogja. „Ó, visszabújni”, sóhajtja Ambrus, kezemet, lábamat összehajtogatva, nagy embrió fejemet hasamra ejtve, visszabújni a sötétbe s a melegbe! Mily jóízú volt méhlepényed, mellyel tápláltál, milyen illatos a véred, melyet köldökömbé csurgattál! Ó, anyám, miért hagyta el oly fiatalon? Mért voltál olyan szép? Mért voltál olyan okos és kellemes, hogy utánad már egyetlen nő sem tudott gyönyörű lábad nyomába lépni! Szélsőségeim között rángattatva és rángatózva, melyek két oldalról fülembé üvöltik igazukat, csak a te női kezed segíthetne át halálküszölmemen, de sajnos, sajnos, elhul-

lattad s megvontad tőlem, mielőtt átadhattál volna utódaidnak... Ott illegetik magukat az országút két oldalán, meztelenül a holdfényben, egyik a másikat váltogatja, mint egy divatbemutatón, ostobán mosolyogva mutogatják kellemeiket, de akárhányat látok is, egyiknek sincs női keze... Egy ciprus mögül lép elő az egyik, hosszú szőke haja csipőjéig ér, s nem létező kezével kövér, kerek melleit ciróztatja, míg sötétbarna bimbóik meg nem merevednek, rücskös hegyükkel felém célozva, hogy szájamba vegyem őket. Ó, mily mosuszszaga van! Kotródj, mosuszszagú! A fűzfa mögé hátrál, egy szemérmetlen mozdulattal fejezve ki megvetését. Milyen kicsattanó kövér combjai vannak, a két karommal sem bírnám átfogni őket... Egy karcsú fekete hajú lép elő a következő fa törzse mögül, nem létező kezével egy cipruságat tartva ágyéka elé, hogy felébressze kíváncsiságomat. Hogy gyűlölöm apró szőrökkel árnyékolt, homorú combjait, melyeket szélesen széttárva átvetne vállamon, hogy örökre megüljön, s meglovgoljon. Hordd el magad, undorító!... A harmadik háttal áll felém, pisze, fehér farát ringatva és simogatva, s mielőtt elkergetném, boszszúból mélyen lehajol, tettetve, hogy egy négylevelű lóherét keres a fűben, amellyel eltakarhatná tátongó szégyenét. S már párosával tűnnek elő, tömzsi és nyúlt derekúak, gömbölyű és behúzott hasúak, keskeny bokájúak és széles talpúak, kenőcsösök és természetes szagúak, nedvdúsak és szárazok, rángatódzók és hidegek, s mind ciróztatva egymásbanyúl, szemérmesen mosolyogva, vagy száját lihegésre tátva, s mindnek utálatos húsa, szőre és verejtéke van és súlya, kiterjedése és mélysége, és egyiknek sincs női keze... Mit kiabáltok?... nem merem elismételni. Mit csináltok velem?... mit csináltok?

Ambrus megáll, s szörnyülködve elfedi szemét. Kecses kedves teste megizzadt, minden tagja mértéktelenül reszket, alig áll a lábán. Szerenésére a nap lenyugszik, s a fák gyorsan hosszabbodó árnyékaival együtt a fehér női testek szövete mindjobban ellazul, színét veszti, s elporlad a lezuhanó sötétségben. Magömlés szaga érzik a holdsütötte országúton.

Timót és Flórián egyszerre kap a megtántorodó császári kormányzó felé. — Mi bajod, édes gazdám? — kérdezi tejtestvére aggódva, s vastag, pisze orrát magasba emelve, kíváncsian körülszimatol. — Mintha a sátán járt volna itt, kénkő szagát érzem, s lópaták csillámló nyomait látom az országút porában. Megkísértettél, édes gazdám, még mielőtt szeretett néped utolérhetett s megoltalmazhatott volna?

— Uram, heverjen le a fűbe, s pihenje ki fáradalmait! — mondja Timót.

A császári kormányzó rosszkedvűen lerázza a két beléje kapaszkodó kezét. — Hagyjatok! — kiáltja kissé lihegve. — Szálljatok le rólam mind a ketten! Titkár úr, lépjen mögém! Ne sántítson, kérem! Te se sántíts, Flórián, mert megkorbácsoltatlak Timóttal! Hajnalra Ticinumba érünk.

— Mégiscsak meg kellene házasodnod, szegény árva gazdám — mondja Flórián, kit nyelvelő bambaságában nem lehet megfélemlíteni. — Elkelve ágyadban s házádban egy kis menyecske, aki tisztába tenne, s kicsinosítana valahányszor a templomba mészt, s felülsz püspöki trónusodra.

Mint a megáradt hegyi folyó, amikor lezúdul a lapályra s gördülő hullámlepedőjét szélesen ráfuttatja a földekre, úgy özönlötte el a Milánó kapuin kitóduló nép a falak alatt elterülő síkságot, mely köztudomás szerint délen a messzi Po folyóig, keleten az Adriáig, nyugaton az Alpokig terjed. Alighogy híre kelt a császári kormányzó szökésének, a többemeletes, lapos tetejű, vastag falú kőházak egyszerre kiürültek, s a nép kiabálva, nevetve és jajgatva — ki-ki természete szerint — kitódult a szűk utcákra, fáklyákat s olajlámpásokat tartva a feje fölött; libasorban, egymás sarkára hágva, mintha felgyűjtották volna a várost, hadonászva s egymást lökdösve futottak a sötét sikátorokban, félrerúgva a falak mentén alvó nagy, tarka macskákat, majd a bazilikát körülölelő boltíves árkádok alá fordulva, oly meglepett s dallamos kiáltozásba fogtak, hogy még a város fokhagymától bűzlő, külső kerületeit is, hova még nem ért el a hír, felverték álmukból, s kiugrasztották a családokat tisztességtudó fekhelyeikről. Milánó minden nagyobb tere és gyülekezőhelye egyszerre megtelt a sokindulatú néppel, katolikusokkal és ariánusokkal, polgárokkal és rabszolgákkal, legionáriusokkal, papokkal és adóhivatalnokokkal, illírekkel, dáciaiakkal, letelepedett vizigótokkal, Pannóniából beszivárgott szarmatákkal, kis-ázsiaiakkal és afrikaiakkal s még a városban ideiglenesen megszállt kereskedelmi utazók is hanyatt-homlok kirohantak az utcára, s valamilyen váratlan üzetet szimatolva, egy időre azonosultak a néppel. Egy buzgó egyházi a tömeg delejes óhajának engedelmeskedve félverte a külvárosi Portiana templom harangját, majd a többi templom is megszólalt, s harangról harangra adva a hint, a város legtávolabbi zugaiban hortyogó, nagyothalló és süket aggastyánokat is talpra segítette s elindította őket a legközelebbi utcasarokig. Ezek után a nép elindult a megszökött császári kormányzó üldözésére és kézrekerítésére.

Minthogy nem lehetett tudni, hogy a szökevény Ticinum, azaz Pavia felé vette-e útját vagy pedig nyugat vagy kelet felé, vagy inkább az Alpesekbe indult-e menedéket keresni vagy a Como-tó búbajos partjainak eukaliptusz-ligetei között, a nép négy folyamban özönlött ki a városból, s mint egy értelmes árvíz, melynek nemcsak oka, de célja is van, mind a négy égtáj felé — s a közbülső irányokba is — elindította mohón zajongó hullámain. Nem csoda, hogy a jó fülű Ambrus több száz napkelte és napnyugta távolságnyira is meghallotta az elszánt és diadalmas kiáltozást, mellyel a nép fenséges igaza tudatában útnak eredt, tudva tudván, hogy tévedhetetlenül megtalálta testi s lelki boldogulásának s boldogságának kulcsát. E hitében oly kétségtelen bizonyosságra tett szert, hogy egész úton nagyokat nevetett, pajkosan játszadozott az éjszakai országot véletlenjeivel, s harsogva énekelt a telihold alatt, egy árva gondolatot sem vesztegetve többé elmúlt nyomorúságára, s még a nők is, kik tudvalevően ügyesebbek s földhőztapadtabbak gondolkodásukban a férfiaknál, elfeledkeztek adósságaikról a fűszeresnél, a nehéz házimunkáról, a csecsüket tépdeső gyerekekről s a házastársi ágy sokféle keservéről. A lányok egymásba karoltak s kuncogva s kacarászva szökelltek a holdfény tócsáiban, amelyeket a természetes asszonyosságok figyelmükre sem méltatva átgázoltak, mivel eszméletük elülső kamráit teljesen betöltötte a csá-

szári kormányzó neveltséges, mert hiábavaló szökése — ennek elképzelt részleteit nagy alaposággal és gyakorlati érzékkel meghánytákvetették —, míg a hátsó kamrákban egymást követve a piaci árak, valamint a szomszédasszony új ruhájának vagy botránjának, szülésének vagy hosszadalmas betegségének képei forogtak a valóságnak s a képzeteknek ama bájos fényjátékában, mely a női gondolkodást oly élvezetessé teszi.

A férfiak eszmemenete fellegjáró könnyedségénél fogva persze jó néhány arasszal az asszonyoké fölött haladt, s ki-ki természetének megfelelően, ábrándosan vagy pontos részletekkel, átabotában vagy tudományos határozottsággal felvázolta a többiek előtt a maga vagy az emberiség, de legalábbis Milánó népének küszöbönálló boldog életét a nagy Ambrus eljövendő püspöksége alatt. Nem túrt kétséget, hogy az adóhivatalnokok hamarosan beszüntetik zsarolásaikat, a bírák részrehajlásukat, a katonák kegyetlenkedéseiket, a rabszolgák tolvajlásait, az asszonyok paráználkodásukat, a gazdagok nem zsákmányolják ki többé a szegényeket, s nem vesztegetik meg többé a napot és a csillagokat, hogy zsírosabb fényvel süssenek földjeikre. A nagy Ambrus püspöki kezével oly egyenletesen fogja elosztani az égi kegyelmet az emberek, de legalábbis Milánó népe között, s imáinak illatos olajától a természet kerekéi is oly simán fognak forogni, hogy örök béke és jó idő leszen a földön, mivel aki meg van elégedve a maga sorsával, az nem szorul a más kenyerére és vérére. A férfiak nagy részének e gondolatától oly jó kedve kerekedett, mintha berúgtak volna, igaz, hogy sokan már az út legelején leakasztották vállukról — már aki hozott magával — a borostömlőket és szalmafonatú butykosokat, és a fásasztó menetelés közben is jókedvűen gajdolvá, szorgalmasan kortyoltak belőlük; oly lelkesek voltak, hogy egyiket-másikat maguk közül, aki alacsonyabb síkon mozogva néha ellentmondott a közfelfogásnak, alaposan elverték, egyet agyon is ütöttek; szerencsére felesége a menet egyik oldalsó ágában haladva, csak másnap tudta meg, hogy özvegységre, gyerekei, hogy árvaságra jutottak.

A város szinte teljesen kiürülvén, sok öregember s — asszony is találtatott az országutakat előntő, vidám áradatban; ezek reumas derekukat, visszeres lábukat s hólyaghurutjukat fájlalva kissé elnehezítették a nép kedvét, mivel korukhoz illően lassabban haladtak, s öregeken tréfáltak s gúnyolódtak az ihletett fiatalossággal; bár e vénék között is akadtak, akik tapasztalataikat megtagadva vagy hülyén elfeledve, nagyokat rúgtak a porba s repedt hangon visítózva dicsérték a nagy Ambrus eljövendő boldog birodalmát. Ezeket többnyire a hátuk mögött ki is nevelték, mert a világ értelmes szép rendje szerint az öregeknek az a dolguk — bármilyen fájdalmas is ez a maguk s bosszantó a többiek számára —, hogy a fiatalok vállán ülve mérsékeljék ezek sebes iramát.

— Titkár úr, még most sem hallja kiáltásukat? — kérdezi Ambrus egész testében reszketve, amikor egy út menti nagy települést elhagyva újra kiérnek az üres síkságra.

— A szél hozza s el is viszi, uram — feleli a hosszú titkár, ezúttal eltérve máskor oly szárazon tárgyilagos modorától és szókincsétől.

— Parancsára bizonyára meg tudnók változtatni a szél irányát.

— Már megint fölényes? — kérdezi Ambrus, seszinű szakállába kapva.

— Isten ments — válaszolja a titkár unalmas, fakó hangján. — Ha uram elbújna itt az útszéli sűrű rokettyésben, a szél nekiütközve rög-tön irányt változtatna.

Alighogy elhelyezkednek a bokrok mögötti enyhelyen, a nép első csoportja hangosan lihegve ellohol a rekettyés előtt. Lehetnek húszan, harmincan, de talán százan is, nyilván a legbuzgóbbak abból a folyamból, amely dél felé vette útját; arcuk verejtékben fürdik, szemük kimered, hosszú hajuk lobog a futás szelében, s oly lelkesen fintorognak, hogy a császári kormányzó halálos rémületében is tenyerét szája elé tartva, jóízűen elneveti magát. — Ó, édes atyáim — mondja —, mily ostoba képetek van, amikor egyetértetek egymással. Hova szaladtok, hisz már a hátatok mögött vagyok!

— Ne félj, édes gazdám — mondja Flórián —, majd csak rájuk találsz egyszer.

— Hogy kavarják a port az én édes atyáim, s hogy erőlködnek, hogy utolérjenek — folytatja Ambrus jóízűen nevetve —, pedig már rég a hátuk mögé kerültem. Vajon meddig döngetik még vastag talpukkal az utat, s hol fognak megállni, jámbor birkaarcukat ég felé fordítva?

A császári kormányzó feltápáskodik a bokrok mögött s meg-megbicsakló térdekkel folytatja útját Ticinum felé. Az erdők s virágok áramló illatai között egy-egy foszlány fokhagymaszagot is orrába fú a szél. — Mit kiáltoznak, titkár úr? — kérdi Timóttól.

— Azt kiáltozzák, hogy: Ambrus legyen a mi püspökünk! — feleli a titkár.

Az egész nagy síkság visszhangzik a kiáltozástól, s a messzi hegyekről, az Alpok sziklafokairól s az Appenninek erdőborította csúcsairól is csak a jókedvűen fickándozó atyák kedves bögése hallatszik: Ambrus legyen a mi püspökünk! A nép nagy árvaságában s édes együgyűségében, mint gyerek az anyai emlőt, szájába vette az édes kiáltást, s addig fogja szopogatni, amíg éhe-szomja nem csillapítatik s Ambrust fel nem ülteti püspöki trónusára.

Egy második üldöző csoport lába dobbanása hallatszik a három vándor mögött, kik egy újabb rekettyés árnyékába rejtőznek. — Ambrus legyen a mi püspökünk — kiáltják ezek is vérben forgó szemekkel s öklüket rázva, melyeknek meghosszabbodó árnyékai le-lesújtanak a bokor mögött guggoló császári kormányzóra. Az ágak meg-megrecs-csennek, szél kerekedik. — Ó, atyáim, nem vagyok rá méltó! — kiáltja Ambrus, óvatosságból kissé lehalkítva édesen zengő, dallamos hangját s mindenestre megvárva, hogy az üldöző polgárok füle kellő távolságba kerüljön szájától. — Ó, atyáim, nem vagyok én arra méltó, hogy megbocsássak nektek s feloldozzalak benneteket, aki magamnak sem tudok megkegyelmezni — kiáltja újfent, gyöngye ökleivel mellét döngetve. — Engedjetelek vissza kormányzói székemre, ahol emberi értelmem és belátásom szerint igazságot tudok szolgáltatni nektek, s közben magam sem járok rosszul. Kicsiny és gyöngye vagyok én ahhoz, hogy megmásszam a kegyelem trónusát.

— Ne féljen, uram — mondja Timót alázatosan —, nem fogja magát elveszteni, még ha nagylelkűségében végül engedni találna is a nép óhajának.

A császári kormányzó megrökönyödötten feléje fordul. — Hogy érti ezt? — kérdi kurtán.

— Sok dolga lesz, uram — mondja Timót.

— Magammal? — kérdi Ambrus.

— Ezután is szüksége lesz nagy erélyére, eszére s rendkívüli tapintatára, uram — mondja a titkár —, hogy kielégíthesse igazságszomját s elüldözhesse s megsemmisíthesse az ariánusokat.

— Az ariánusokat, titkár úr? — kérdi a császári kormányzó. — Mért épp az ariánusokat?

— Vagy a katolikusokat, uram — válaszolja Timót. — Amelyiküket igazságszomja majd kiszemel erre a szerepre.

A császári kormányzó hosszú, gótikus fejét leszogve egy ideig hallgatagon rója a holdsütötte, széles országutat, mely egyenesen Ticinum felé tart. — Idehallgasson, titkár úr — mondja, hirtelen megállva. — Kormányzói székesemen ülve, ez ideig mind a két fülemmel ön felé fordultam s hajlamos voltam arra, hogy egyik-másik tanácsát megfogadjam, s ennek nem is láttam kárát. De attól tartok, ha a nép jámbor óhaja teljesül, a véleményét csak azért fogom meghallgatni, hogy megerősítem magam ellentétes véleményemben.

— Ezek szerint akkor is szüksége lesz rám, uram — mondja a titkár unalmas hangján, s térdet hajtva megcsókolja a császári kormányzó kezét.

Ambrus bátor szívvel rendületlenül tovább menetelt. Az országút azonban isteni csodatétel folytán az éjszaka leple alatt titokban visszafordult Milánó felé, nagy ármányosan még sokáig kanyargott, mintha emberektől rendelt eredeti célját követné, ám mire felvirradt, a mit sem sejtő Ambrus újra kormányzói székhelye kapuja előtt találta magát, hol is az ott lebzselő s hírekre várakozó nép nagyokat rikkantva elfogta a gyanútlanul érkezőt, és szigorú őrizet alatt, örvendve és diadalmasan visszakísérte palotájába. Itt I. Valentinianus császár engedélyével s beleegyezésével néhány nap múlva, 373. november 24-én, egy vasárnapi napon megkeresztelték, hétfőn ajtónállóvá avatták, kedden lektorrá, szerdán ördögűzővé, csütörtökön ministránssá, pénteken aldiakonussá, szombaton diakonussá, vasárnap, december 1-én pedig a tartományi püspökök gyülekezete előtt az aquileia-i püspök, egy nyitott bibliát tartva feje fölé, az Úr Jézus nevében ünnepélyesen felszentelte. Ezek után Ambrus minden vagyonát szétosztotta a szegények között, magának mindössze földbirtokait, városi magánpalotáját s a Como-tó partján épült villáját tartotta meg, hogy ott a forró nyári napokon zavartalanul elmélkedhessék sorsa rendkívül érdekes változásán.